

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Ділове мовлення на відміну від побутового досить сухе і одноманітне. Використання так званих мовленнєвих кліше максимально спрощує укладання будь-якого тексту ділового характеру. Але це стосується більше писемної форми мовлення. Усна ж в свою чергу відрізняється меншою стандартизацією. Емоційності їй надають фразеологізми. Фразеологія ділової мови – це сукупність стійких, цілісних за складом і лексичним значенням словосполучень, наприклад: нагальна потреба, на повну потужність, наводити приклад, з огляду на сказане, громадська думка. Ці вирази називають фразеологізмами, або фразеологічними зворотами. В офіційно-діловому мовленні вживають переважно книжні фразеологізми. Насамперед це фразеологізовані сполучення – звороти, що містять слова з обмеженою сполучуваністю: завдавати шкоди (*удару, поразки*), потребувати допомоги (*підтримки, уваги*), привертати увагу, зводити нанівець (*до мінімуму*), втілювати в життя тощо. Іноді в діловому спілкуванні трапляються фразеологічні єдності – образні словосполучення, зміст яких певною мірою мотивований лексичним значенням слів або компонентами звороту, наприклад: дати зелену вулицю (*дозволити, зняти будь-які переешкоди*), відкривати Америку (*давно відоме подавати як нове*). У діловому мовленні майже не вживають фразеологічні зрощення (ідіоми) – стійкі образні словосполучення, значення яких не можна встановити із лексем, що є компонентами звороту: *байдики бити* (ледарювати), *пекти раків* (червоніти від сорому), *глека розбити* (посваритися), *давати перцю* (дуже лаяти, сварити).

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать: власне книжні фразеологічні одиниці (*вводити в оману, дамоклів меч, відволікати увагу, віддавати належне, для більшої переконливості*); термінологічні назви предметів, явищ, понять (*атмосферний тиск, кишені пам'яті, ланцюгова реакція, політика цін, радіус дії, зона зв'язку, роза вітрів*); номенклатурні найменування (*білий гриб, антонівські яблука, арабський кінь, вітряна віспа, азотна кислота, грудний еліксир, очні краплі, Міністерство закордонних справ, старший науковий співробітник, військовий аташе*); складені термінологізовані назви (*суспільно-політична термінологія: країни третього світу, Європейське Економічне Співтовариство*); лексикалізовані сполуки: до певної міри, кінець кінцем, з року в рік, з одного боку, з другого (іншого) боку, мати справу). Ділове мовлення виробило власну фразеологію. Передусім це різноманітні назви ділових паперів: *вірча грамота, Почесна грамота, доповідна записка, витяг з протоколу* (трудова книжка, наказу), *бортний журнал, дорожній лист, трудова угода, посвідка на проживання*. Офіційно-діловому мовленню притаманні функціональні словосполучення на зразок: грошова винагорода (компенсація), одноразова (матеріальна) допомога, безперервний (трудова) стаж, авторське (винахідницьке) право, державний дипломатичний (депутатський) імунітет, дипломатична (електронна) пошта, пам'ятка історії (старовини, архітектури, культури), місце реєстрації; робочий час, святкові (вихідні) дні, сезонні (польові) роботи, трудові спори тощо. При цьому відбувається термінологізація словосполучень – іменних ускладнених одиниць порядку: сума прибутку, зустріч у верхах, мирне співіснування, державний суверенітет, термін повноважень, рівновага сил, середня заробітна плата, ринкові відносини, споживчий кошук, соціальний захист, на загальних підставах, грошові зобов'язання, приватна (державна) власність, в адміністративному (службовому, робочому) порядку. Ділове мовлення багате на стійкі дієслівні сполучення, наприклад: порушувати питання, надавати відпустку, зараховувати на посаду, брати зобов'язання (відповідальність), зберігати чинність, укласти угоду, досягати згоди, пред'являти вимогу (документ, посвідчення), доводити до відома, брати до уваги, а також насичене типовими канцеляризмами на зразок: на додаток до листа; звертаємо вашу увагу; у зв'язку з розпорядженням (вказівкою, вимогою); у порядку надання фінансової (технологічної, виробничої, матеріальної) допомоги; відповідно до досягнутої домовленості (угоди). Процес стандартизації та фразеологізації мовлення офіційно-ділового стилю можна простежити на прикладах уживання сталих дієслівно-іменних сполучень – лексикалізованих зворотів на зразок надавати допомогу (підтримку), робити ремонт (реконструкцію, перебудову). Наведені звороти вживають переважно в діловому мовленні замість паралельних їм однослівних дієслівних форм: надавати допомогу – допомагати; надавати підтримку – підтримувати, робити ремонт – ремонтувати, проводити розслідування – розслідувати, робити застереження – застерігати, здійснювати контроль – контролювати тощо.

Образне фразеотворення під впливом мови засобів масової інформації проникає також в офіційно-ділову сферу, наприклад: зона відпочинку (забудови, бойових дій); рівень освіти (культури, знань, науки); на рівні світових (міжнародних) стандартів (зразків); ряд підприємств (організацій, держав, працівників); фронт робіт (дій); зустріч на найвищому рівні (глав держав, представників ділових кіл).

Загалом говорити про образність фразеології ділового мовлення потрібно умовно, бо часто те, що в художньому та публіцистичному стилях слугує образом, а в мові засобів масової інформації стає штампом, у діловому мовленні функціонує як нормативний, стандартизований вислів, наприклад: грати (відігравати) роль, давати зелену вулицю, віддавати останню шану, засвідчувати свою повагу. Звичайно, тут може йтися лише про фразеологічні сполучення та єдності. Фразеологічні зрощення в діловому мовленні вживаються лише спорадично.

Фразеологічні єдності. У цьому типі фразеологізмів загальний зміст можна зрозуміти, виходячи зі значення головного слова: тримати язик за зубами; попасти пальцем у небо; накивати п'ятами. Фразеологічні єдності відрізняються від ідіом більшою самостійністю компонентів, вони ширші за обсягом і різноманітніші за будовою, ось чому сюди часто відносять прислів'я та приказки, наприклад: чи так, чи не так, а не буде з риби рак; дівка заплетена, а хата не метена.

Фразеологічні сполучення. У них кожний із компонентів відрізняється самостійним лексичним значенням, але замкнутий тип зв'язку не дозволяє віднести їх до вільних словосполучень. Наприклад, можна сказати червоніти від сорому, але аж ніяк не від горя або радості. Проте у сполученнях окремі компоненти можна замінювати синонімами: людина відваги і людина хоробрості; очима водити і очима лупати. До фразеологічних сполучень відносять і термінологічні, частіше двокомпонентні словосполучення, які утворюють одне поняття: колінчатий вал, кривошипний механізм тощо.

Переважає більшість фразеологізмів походять з народної мови. Це передусім різноманітні прислів'я і приказки національної мови (Голодний з'їсть і холодне; Брав пан, забрали й пана), іншомовні стійкі словосполучення і прислів'я (убити час; апетит приходить під час їжі - з французької мови; тут собака заритий - з німецької мови), міфологічні, біблійні чи євангельські вислови (розрубати гордіїв вузол; прокрустове ложе; випити чашу до дна; берегти як зіницю ока), вирази письменників, поетів, видатних політичних діячів, філософів: Троянда й виноград красиве і корисне (М.Т.Рильський); Хіба ревуть воли, як ясла повні? (Панас Мирний); Бути чи не бути? (В.Шекспір). Фразеологічні багатства української мови відбивають вікову мудрість народу, тому вони є активним засобом людського мислення. В усному діловому спілкуванні (бесіді, публічній промові, лекції, дискусії) їх роль надзвичайна. В окремих випадках вони використовуються, щоб наголосити на якомусь факті, підкреслити щось, а найчастіше як засіб образного мислення й вираження певного значення, що надає мові емоційного забарвлення, а діловому публічному виступу переконливості. У професійній мові, зокрема, набувають забарвлення фразеологізми при розвитку переносних значень слів: грати першу скрипку, виводити на арену.

Зовсім інша ситуація з уживанням фразеологізмів у писемній формі ділового й наукового стилів. Тут не може бути ніякої суб'єктивної забарвленості, емоційності й метафоричності, тому в офіційних документах і наукових працях можуть вживатися лише термінологічні сполучення із третього типу фразеологізмів (фразеологічні сполучення). Наприклад, у діловій мові: з метою, відповідно до, в порядку, згідно з, брати до уваги, до відома, звернутися на адресу, незважаючи на; у науковому стилі: клапан серця, корона сонця, злітна доріжка та ін. Надмірне цитування, зловживання штампованими канцелярськими зворотами типу загострити питання, на сьогоднішній день іноді недоречні й небажані. Необхідно пам'ятати, що правильність і точність нашої мови, чіткість формулювань, вміле використання термінів, іншомовних слів, вдале застосування образотворчих засобів вираження мови, прислів'їв і приказок, крилатих слів, фразеологічних висловів, багатство індивідуального словника підвищує ефективність спілкування, посилює дієвість усного слова.